

НОТАРІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ ЗА УМОВИ ПОДІЛУ СПАДКОВОГО МАЙНА

NOTARIAL ORDER OF REGISTRATION OF INHERITANCE FOR TERMS OF DIVISION OF THE INHERITED PROPERTY

Череватенко І.М.,

асистент кафедри цивільного процесу

Національного університету

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

У статті висвітлюються проблемні питання, що стосуються законодавчого врегулювання процесуального порядку вчинення такої нотаріальної дії, як видача свідоцтва про право на спадщину. Визначаються та аналізуються процесуально-процедурні аспекти постановлення та видачі свідоцтва про право на спадщину у разі посвідчення договору поділу спадкового майна. Досліджується порядок оформлення спадщини та поділ спадкового майна, а саме проблема невизначеності у законодавстві послідовності процесуальних дій щодо посвідчення договору про поділ спадкового майна і видачі свідоцтва про право на спадщину.

Ключові слова: свідоцтво про право на спадщину, нотаріальне провадження, нотаріальна дія, нотаріус, нотаріальний процес.

В статье рассматриваются проблемные вопросы законодательного урегулирования процессуального порядка совершения такого нотариального действия, как выдача свидетельства о праве на наследство. Определяются и анализируются процессуально-процедурные аспекты постановления и выдачи свидетельства о праве на наследство в случае удостоверения договора раздела наследственного имущества. Исследуется порядок оформления наследства и разделения наследственного имущества, а именно проблема неопределенности в законодательстве последовательности процессуальных действий относительно удостоверения договора о разделении наследственного имущества и выдачи свидетельства о праве на наследство.

Ключевые слова: свидетельство о праве на наследство, нотариальное производство, нотариальное действие, нотариус, нотариальный процесс.

The article examines problem questions related to the legislative settlement of judicial order of commit of such notarial action as a certification the right on an inheritance. The author determines and analyses judicially-procedural aspects of decision and issuing of a certificate of a right on an inheritance in the case of certification of agreement of division of the inherited property. He investigates the order of registration of inheritance and division of the inherited property, namely problem of not definiteness in the legislation of sequence of judicial executions in relation to the certification of agreement about the division of the inherited property and issuing of a certificate of a right on an inheritance.

Key words: certificate of a right on an inheritance, notarial production, notarial action, notary, notarial process.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Нотаріат є найбільш ефективним інститутом правового забезпечення здійснення цивільного обігу, що надає кваліфіковану юридичну допомогу та забезпечує у межах своєї компетенції захист та охорону прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Значне місце у цивільному обігу посідає реалізація спадкових прав. Перехід права власності в результаті спадкування набуває належного оформлення в межах вчинення такої нотаріальної дії як видача свідоцтва про право на спадщину. Вчинення цієї нотаріальної дії відбувається в межах дотримання загальних та спеціальних правил, що визначають зміст окремої нотаріальної справи.

Аналіз сучасної нотаріальної практики дозволяє висувати, що законодавство у сфері оформлення та видачі свідоцтва про право на спадщину потребує вдосконалення, оскільки процесуальний порядок послідовності дій нотаріуса та заінтересованих у вчиненні нотаріальної дії осіб при видачі свідоцтва про право на спадщину, поєднану із поділом спадкового майна, є недосконалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невіршених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Актуальність дослідження порядку нотаріального оформлення поділу спадкового майна при видачі свідоцтва про право на спадщину зумовлена недосконалістю унормування цього питання, і, як наслідок, відсутністю єдиної нотаріальної практики. Проблемам порядку вчинення видачі свідоцтва про право на спадщину приділялася увага у роботах В. В. Комарова, В. В. Баранкової, С. Я. Фурси, Л. К. Радзівської, М. Г. Авдюкова, В. В. Яркова тощо. У чинному законодавстві та теорії нотаріального процесу не має

наразі єдиного погляду щодо вчинення поділу спадкового майна між спадкоємцями при видачі свідоцтва про право на спадщину, що призводить до того, що нотаріуси по різному визначають порядок вчинення такої нотаріальної дії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є науковий аналіз процесуального порядку видачі свідоцтва про право на спадщину, визначення адекватності його правового врегулювання, що має слугувати підґрунтям для вирішення низки спірних питань, які виникають у теорії нотаріального процесу та нотаріальній практиці, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення нотаріального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спадкове майно, незалежно від того, зосереджено воно в одному місці чи ні, у момент відкриття спадщини виступає юридично як єдиний цілісний комплекс, які б права та обов'язки не входили до його складу. Це є передумовою універсального правонаступництва, що характерне для спадкоємства [1, с. 388-389].

Відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК) при спадкуванні як за законом, так і за заповітом спадкове майно може переходити у власність декількох спадкоємців. Така ситуація виникає, якщо за законом або за заповітом майно переходить до двох або більше осіб. Частина 1 статті 1267 ЦК передбачає, що розмір частки у спадщині спадкоємців за законом є рівною. Крім того, заповідач має право скласти заповіт та визначити спадкоємців як усієї спадщини так і її частини (ст.ст. 1234-1236 ЦК).

Спадщина належить спадкоємцеві з часу її відкриття незалежно від часу її прийняття (ч. 5 ст. 1268 ЦК).

З дня відкриття спадщини (смерті спадкодавця), якщо до спадкування за законом нотаріусом закликаються декілька спадкоємців, спадкове майно переходить до таких осіб на праві спільної часткової власності, якщо за заповітом – то у тих частках або цілих об'єктах як їх розподілив між ними спадкодавець. Якщо до спадкування закликають декількох спадкоємців, то з дня відкриття спадщини (смерті спадкодавця) майно переходить у спільну часткову власність цих спадкоємців, якщо, звісно, із заповіту не випливає інше. Тобто кожний із спадкоємців має частку в спадковому майні. Частки всіх спадкоємців за законом є рівними. Володіння, користування й розпорядження отриманим спадковим майном здійснюється за згодою всіх учасників спільної часткової власності. Крім того, спадкоємці, що прийняли спадщину, відповідають і за борги, що залишилися після смерті спадкодавця в межах отриманої частки спадщини.

Отже, у випадку прийняття спадщини декількома спадкоємцями – вони стають співвласниками, співкредиторами й співборжниками відповідно до тих прав й обов'язків, які перейшли до них у порядку спадкування.

З моменту прийняття спадщини двома або більше спадкоємцями спадкове майно, як вже зазначалося, як правило, є об'єктом їх спільної часткової власності. Термін «спільна часткова власність» використовується в даному випадку умовно, враховуючи, що до складу спадщини входять не тільки речові права, а й зобов'язальні права, права інтелектуальної власності тощо, а також обов'язки спадкодавця. Тому частка у спадщині – не те саме, що і частка у праві спільної власності. Проте, враховуючи схожість у правовому регулюванні поділу спадщини та виділу частки у натурі, вважаємо, що для визначення порядку поділу спадкового майна можуть використовуватися норми, які регулюють поділ майна, що є у спільній частковій власності або виділ частки з цього майна [2, с. 274; 3, с. 417].

Положення ЦК передбачають, що право спільної часткової власності спадкоємців можна припинити шляхом поділу майна. Однак не завжди можна в натурі поділити майно у точній відповідності із частками, які належать спадкоємцям. Як правило, поділ спадкового майна здійснюється за взаємною згодою всіх спадкоємців. Якщо спадкоємцям не вдається досягти домовленості між собою про поділ майна, то такий спір вирішується судом.

Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину та поділ спадкового майна нотаріусом є предметом дослідження багатьох науковців, що призводить до висвітлення та вирішення багатьох спірних питань при вчинення зазначених нотаріальних дій. Але, на жаль, й на сьогодні, не дивлячись на постійну новелізацію нотаріального законодавства, залишаються неврегульованими деякі процесуальні дії нотаріуса. Це стосується порядку оформлення спадщини та поділу спадкового майна, а саме наразі у законодавстві не визначена послідовність процесуальних дій щодо посвідчення договору про поділ спадкового майна і видачі свідоцтва про право на спадщину: неврегульованим залишається питання, яка із зазначених дій має вчинюватися першою, а яка – другою.

Можна виокремити два підходи до визначення порядку оформлення спадщини нотаріусами, поєднаного із поділом спадкового майна, які існують сьогодні у нотаріальній практиці:

- відповідно до першого варіанту спочатку посвідчується договір про поділ спадкового майна, й тільки після його посвідчення кожний спадкоємець отримує

власне свідоцтво про право на спадщину на певний об'єкт спадщини, який був йому виділений у відповідності до раніше укладеного договору про поділ спадкового майна;

- за другим варіантом спочатку видаються свідоцтва про право на спадщину всім спадкоємцям на певну частину спадкового майна, яка їм належить за законом чи за заповітом, а тільки згодом посвідчують договір про поділ спадкового майна.

У першому випадку нотаріальне оформлення спадкових прав буде відбуватися з посвідченням договору про поділ спадкового майна між спадкоємцями, які прийняли спадщину, за їх взаємною згодою, перед видачею їм свідоцтва про право на спадщину і саме такий порядок, на нашу думку, більшою мірою відповідає інтересам спадкоємців і є кращою гарантією охорони їх прав. Такий договір може бути укладений після шести місяців від дня відкриття спадщини.

Договір про розподіл спадщини являє собою домовленість двох або більше спадкоємців про припинення спільної часткової власності на спадщину шляхом розподілу її елементів (прав на певні речі та обов'язків) між співспадкоємцями, на підставі якого кожен з них набуває право власності на конкретні визначені в договорі речі, а також стає суб'єктом інших прав та обов'язків. Цей договір багатосторонній, казуальний, консенсуальний. Його метою є набуття майна (спадкового) у власність шляхом припинення спільної власності спадкоємців [1, с. 392].

Відповідно до п. 4. 8. гл. 10 розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, спадкоємці можуть за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, або за нотаріально посвідченим договором, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, змінити розмір частки у спадщині когось із них. Таке положення дозволяє відступити від розміру часток у спадщині спадкоємцям за законом, але не може бути застосовано для спадкоємців за заповітом, адже поділ спадкового майна не може відбуватися всупереч волі заповідача. Отже, можна висувати, що спадкоємці за законом мають право поділити спадщину за домовленістю між собою та змінити (встановити) розмір часток у спадщині, а спадкоємці за заповітом можуть мати таке право тільки стосовно того спадкового майна, яке не зазначено в заповіті.

Отже, предметом нотаріального оформлення при поділі спадкового майна може виступати як усе спадкове майно, так і певна його частина. Для посвідчення договору про поділ спадкового майна нотаріусу необхідно встановити наступні обставини:

- стан спадкового майна з посиланням на правовстановлювальні документи на спадкове майно, що належало спадкодавцю;
- визначення оцінки кожної речі окремо;
- визначення ідеальних часток кожного зі спадкоємців у спадщині;
- визначення можливостей (варіантів) поділу об'єктів спадщини між спадкоємцями за їх взаємною згодою;
- визначення часток та цілісних об'єктів спадщини за кожним із спадкоємців при добровільному поділі.

Спадкоємцям має бути видано оригінал договору поділу спадкового майна, а копія його має залишатися в спадковій справі. Кожен спадкоємець може одержати окреме свідоцтво про право на спадщину щодо певного об'єкта спадкування відповідно до договору про поділ спадкового майна.

Після посвідчення договору про поділ спадкового майна між спадкоємцями, кожен спадкоємець – учасник договору має звернутися до нотаріуса з метою отримання свідоцтва про право на спадщину на виділений йому конкретний об'єкт спадщини відповідно до раніше посвідченого договору.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена (ст. 66 Закону України «Про нотаріат», п. 4. 10 гл. 10 розд. 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, ст.ст. 1296-1298 ЦК).

Отже, при тому, що відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину, таке свідоцтво є єдиним правовстановлювальним документом, що може підтвердити право власності на спадщину. Таким чином, завершальним етапом при оформленні права власності на спадщину є видача свідоцтва про право на спадщину.

На цей час у Правилах ведення нотаріального діловодства відсутня форма свідоцтва про право на спадщину, виданого спадкоємцю в разі попереднього укладення договору про поділ спадщини, але, вважаємо це не має бути перешкодою для видачі такого свідоцтва нотаріусом. Відповідно до п. 6. 19. Правил ведення нотаріального діловодства, у разі відсутності необхідних посвідчувальних написів чи свідоцтв, які б відповідали вчинюваній нотаріальній дії, нотаріус може застосувати ту з форм, яка найбільш відповідає цій нотаріальній дії, із застосуванням окремих елементів інших посвідчувальних написів та свідоцтв. Керуючись зазначеним положенням, нотаріус вправі утворити таку форму свідоцтва, з обов'язковою вказівкою у тексті про факт укладення договору про поділ спадщини та зазначенням його змісту.

Другий варіант порядку оформлення спадщини передбачає, що посвідчити договір про поділ спадкового майна спадкоємці можуть тільки після одержання у нотаріуса свідоцтва про право на спадщину, але до його реєстрації. Якщо реєстрацію такого майна було проведено, то поділ майна вже може бути здійснений тільки на загальних підставах відчуження майна (наприклад, договору купівлі-продажу, договору міни тощо).

Порядок оформлення спадщини в такому випадку є доволі складним. У п. 4.21. гл. 10 розд. 2 Правил закріплено, якщо спадкоємців декілька, то кожному з них видається окреме свідоцтво про право на спадщину із зазначенням його частки, що складається з певного об'єкта спадкової маси, при цьому у ньому також обов'язково повинно бути зазначено частки інших спадкоємців та інформація щодо отримання ними такого свідоцтва (форми № 2 та № 3 Правил ведення нотаріального діловодства). Від числа спадкоємців і кількості

об'єктів спадкової маси залежить кількість виданих свідоцтв про право на спадщину, кожне з яких потрібно зареєструвати в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, у Спадковому реєстрі, а в разі якщо спадщина складається із нерухомого майна, то нотаріус після цього повинен здійснити державну реєстрацію та зареєструвати таке майно в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Крім того, вчинення цієї нотаріальної дії може ускладнюватися видачею свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя.

Тільки після вчинення усіх зазначених дій складається й посвідчується договір поділу спадкового майна. Зміст такого договору частково буде відтворювати відомості, що містяться у всіх раніше виданих свідоцтвах про право на спадщину, а саме: у договорі вказуються реквізити всіх виданих спадкоємцям свідоцтв, відомості про спадкоємців, характеристика всіх об'єктів спадщини із вказівкою вартості кожного з них. Договір підлягає реєстрації в Реєстрі для реєстрації нотаріальних дій (якщо йдеться про нерухоме майно, то також реєструється в реєстрі державної реєстрації речових прав на нерухоме майно). До кожного екземпляра договору спадкоємців підшиваються всі ті свідоцтва на певні об'єкти спадщини, які були видані кожному спадкоємцеві стосовно того з об'єктів спадщини, що переходить в особисту власність цього спадкоємця відповідно до поділу. Весь процес оформлення затягується на дуже тривалий час, така кропітка робота може зайняти не один день та витрати спадкоємців за вчинення таких дій будуть дуже значні.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. Отже, наразі неврегульованим залишається порядок видачі свідоцтва про право на спадщину за умови посвідчення договору поділу спадкового майна. Таким чином, можна висувати, що на сьогодні більш вдалим є такий процесуальний порядок оформлення спадщини з укладенням договору поділу спадкового майна, відповідно до якого спочатку повинен посвідчуватися договір про поділ спадкового майна за умови взаємної згоди усіх спадкоємців, а вже потім повинні видаватися свідоцтва про право на спадщину кожному з них окремо. У зв'язку з цим було б доречно доповнити Правила ведення нотаріального діловодства відповідними нотаріальними формами: формою свідоцтва про право на спадщину за законом, виданого з урахуванням укладення договору про поділ спадщини та свідоцтва про право на спадщину за заповітом, виданого з урахуванням укладення договору про поділ спадщини, а також внести відповідні зміни до Закону України «Про нотаріат» та до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позиції вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасько-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2009. – 544 с.
2. Заїка, Ю. О., Рябоконт, Є. О. Спадкове право : навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконт. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
3. Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України / за заг. ред. В. М. Марченка. Серія «Стандарти нотаріальної практики» – Х. : ФО-П Лисяк Л. С., 2012. – 736 с.